

dókat csak jó szereplésük esetén hagyták szüleik tovább tanulni, egyébként gazdasági pályára küldték őket, leginkább a középiskola negyedik osztálya után. Így a zsidók jegyei a magasabb osztályokban sokkal inkább felülmúlják a keresztényeket, mint az alacsonyabbakban, s kevesebbszer is veszítenek évet az érettségiig. A tanulás és jótanulás asszimilációs stratégia is: mi mást mutatna, hogy a magyar nevű zsidók tanulmányi eredményei jobbak, mint a nem magyar nevűeké, s ugyanez látható a katolikusoknál. (Kicsit zavarja persze a képet, hogy az evangélikusoknál nincs így, s az is, hogy a reformátusok majd negyede nem magyar nevű, noha egy hagyományosan magyar etnikumú felekezetéről van szó, de hát, ahogy ezt mondani szokták, ez még további kutatások tárgya lehet...)

A továbbtanulás során az iskolai piac „láthatatlan keze”, a gyengébben tanuló keresztényeket jellegzetesen „zsidó” magángazdasági pályákra, a gyengébben tanuló zsidókat pedig „keresztény” közfunkciókba terelte – azaz az intellektuálisan esélyesek „maguktól is odamentek”, ahol a társadalom megfelelően díjazta megjelenésüket. (A bölcsész és mérnökpálya a kivétel, ide csak jó tanulók jönnek.) Karády új és minden eddiginél meggyőzőbb számításokkal igazolja azt is, hogy amennyiben a zsidóság átlagos foglalkozási és településszerkezeti előnyét beleszámoljuk, a zsidóság mennyiségi és minőségi tanulmányi fölénye akkor is megmarad – itt tehát mélyebb, kultúrában, értékekben, családi stratégiákban megnyilvánuló jelenségről van szó.

Teljesen új eredményeket mutat be a szerző, amikor a nyugat-európai nemzetközi egyetemi piacról, s ennek Monarchia-beli alváltozatáról, a bécsiről szól igen sok adattal, s igen finom elemzésekkel. A közhiedelemmel ellentétben a nyugati egyetempolitikában is szerepet játszik az antiszemitizmus: például az Oroszországból érkező zsidó hallgatók elleni 1910-es évekbeli német akciókban...

Helyi és nyomtatott források egyaránt lehetővé tennék, hogy a magyar tanártársadalom – nemcsak a történelem –, de akár a matematikatanárok köre is – éppúgy bekapcsolódjék a korszerű kutatásokba, mint száz évvel ezelőtti kollégáik. Hogy tevékenységük használható és módszertanilag megbízható legyen, ahhoz igazi „kötelező olvasmány” Karády Viktor új kötete.

Jegyzet

(1) Cserépfalvi Kiadó, 1997

(2) Replika Kiadó, Bp 1997

KARÁDY Viktor: *Zsidóság és társadalmi egyenlőtlenségek (1867–1945). Történeti-szociológiai tanulmányok.* Replika Kőr, Bp, 2000.

Nagy Péter Tibor

A skacok

Paul Willis könyve nehéz próba elé állítja a fordítót (és a kontrollfordítót), ami már rögtön a címnél is megmutatkozik. A fordító érezte, hogy suta megoldás lenne az eredeti cím („Learning to Labour”) szó szerinti vagy kicsit is tapadó fordítása, és elvette a „munkásnak tanulni”, a „munkáslét megtanulása” és ehhez hasonló szörnyűségeket, egy merész húzással címszereplőkké avatta a könyv főszereplőit.

Ez a könyv, „A skacok (Iskolai ellenkultúra és munkáskultúra)” a kritikai kultúrakutatás birminghami aranykorának egyik legjelentősebb terméke, melynek az hozta meg a nemzetközi hírnevet, hogy elegánsan és meggyőzően ötvözi az aprólékos empirikus elemzést és a nagyívű elméletalkotást. A mű Willist a brit eredetű, politikailag elkötele-

zett kritikai kultúrakutatás klasszikusai közé emelte, *Richard Hoggart*, *Raymond Williams* és *Stuart Hall* mellé. A szubkultúrák, a szocializáció és a maszkulinitás kutatásában Willis más munkáit is (‘Profane Culture’, 1978, és ‘Common Culture: Symbolic Work at Play in the Everyday Cultures of the Young’, 1990) megkerülhetetlenül fontos hivatkozási pontnak tekintik, mégis elsősorban ennek a könyvnek köszönhető az a kitüntetett figyelem, mely Willis munkáit övezi. Ez az elsőként megjelent kötete ugyanis a társadalomtudományi és kultúrakutatási irányzatok széles körére hatott termékenyítően: az oktatásszociológiától a kulturális marxizmusig, a hétköznapi ellenállás kutatásától a résztvevő megfigyelés módszertanáig. A társadalmi egyenlőtlenségek, illetve a főárambeli és szubkulturális normák újratermelődésével kapcsolatos elméleti fejtegetései pedig *Pierre Bourdieu* és munkatársai hasonló témájú munkáival állíthatók párhoz.

„A skacok” nyitó bekezdése a könyv problémafölvetésének plasztikus és tömör megfogalmazása, melyben már érezhető Willis baloldali politikai elkötelezettsége és elméleti érdeklődése is. A szerző így fogalmaz: „Hogy a középosztály gyermekei hogyan kerülnek a középosztálynak való állásokba, abban azt nehéz megmagyarázni, hogy mások miért hagyják ezt nekik. Hogy a munkásosztály gyermekei hogyan kerülnek a melósoknak való állásokba, abban azt nehéz megmagyarázni, hogy ebbe miért nyugszanak bele.” Willis szerint nem kielégítő, hogy nincs más választásuk, hiszen a jobban fizető állások és a magasabb státusz megszerzését elvileg mindenki számára megkönnyíti az oktatási intézményrendszer kínálati mobilitási lehetőség. Inkább arról van szó, hogy a srácokat saját szubkulturális normáik térítik el a középosztálybeli társadalom főárambeli normáihoz való konformista igazodástól és egyúttal attól is, hogy éljenek a továbbtanulás lehetőségével. Ezek a srácok nem a „rendszer” és az „ideológia” áldozatai, mint azt a determinisztikusabb, strukturális marxista elméletek hangsúlyozzák, hanem saját maguk életének aktív irányítói. A szubkulturális normákhoz való ragaszkodással azonban paradox módon nem kis részben saját maguk termelik újra alacsony státuszú osztálypozíciójukat: kulturális ellenállásuk a strukturális egyenlőtlenségek újratermelődését eredményezi.

A könyv egy Hammertownnak nevezett, közép-angliai munkásnegyed férfivá serdülő középiskolásai között végzett terepmunkára épül, amelyet kiegészítenek és árnyalnak különböző más terepeken folytatott esettanulmányokból leszárt tapasztalatok. Willis tizenkét, magukat nonkonformistának tekintő sráccal („lads”) beszélgetve tárja föl az ellenállás kultúrájának elemeit: a mindennapi élet apró részleteit, a sajátos viselkedésformákat és cselekedeteket, gesztusokat és beszédmódokat. A könyv első fejezetében bemutatja, hogy ezek a srácok miként szállnak szembe az iskola tanáraival és miket mondanak róluk a hátuk mögött; hogyan cikizik „tökfejeknek” nevezett konformista kortársaikat és milyen területeken igyekeznek fölülmúlni őket; milyen szimbolikus eszközökkel (például kirívó öltözettel, testi keménységgel, szleng használatával) hozzák létre és hogyan tartják fenn a nonkonformista, informális csoporton belüli szolidaritást; hogyan próbálnak különböző öntörvényű, fölforgató cselekedetek révén (lógás, alvás, rossz osztályterembe ülés) időt és teret rabolni az iskolától és ezáltal függetleníteni magukat a rendszertől; milyen férfiasnak tekintett időtöltésekkel (ívás, verekedés, lopás) próbálják elúzni az unalmat és milyen, helyenként erősen szexista és rasszista megjegyzésekkel megerősíteni fehérek, munkásosztálybeli, maszkulin identitásukat.

Ezen szubkulturális formák felsorolásával Willis egy olyan sajátos életvilágot kíván ábrázolni, melyet a kapitalizmus termelési viszonyai alapoznak meg ugyan, de a bennük élőknek lehetőségük van arra, hogy ezt a világot kreatív módon saját maguk számára és kedvére alakítsák. A konkrét életek nem „mélystruktúrák” visszatükrözései vagy megfelelései, hanem a kapitalista viszonyok által létrehozott intézményi rendre adott egyéni, mégis csoportidentitást újratermelő válaszok. Willis megmutatja, hogy a nonkonformista, iskolaellenes szubkultúra fölsorolt jellegzetességei sok szempontból a felnőtt munkásosztálybeli kulturális formák átvételei, tehát a munkásosztályon belül létezik egy-

fajta kulturális kontinuitás. Az iskolai és az üzemi kultúra azonban különbözik is: mások a mindennapokat szervező szabályok és normák, illetve mások azok fölforgatásának lehetőségei is. A domináns intézményi paradigma fölforgató újraértelmezését Willis elkülönböződésnek nevezi: jelen esetben arról van szó, hogy az iskolai oktatásról alkotott hivatalos, paradigmatiszta nézeteket a nonkonformista skacok, gyakran nem is tudatosan, osztályszempontjaikhoz igazodva értelmezik át a gyakorlatban. A elkülönböződéssel szemben működik egy ellentétes folyamat is: a reintegrálódás, mely nemcsak a hagyományos oktatási értékek érvényesítési törekvéseit foglalja magában, hanem az adott intézményi keretek között kialakuló, az osztályérdekektől részben függetlenné váló (például a tanárok és a diákok közötti, az intézmény megszabta) viszonyok kialakulását is. Az intézményi hatások és inerciák ellenére Willis számára a kultúra továbbra is alapvetően osztálykultúra, illetve az ellenállás szubkultúrája, vagyis a kulturális formák „osztályharc” során jönnek létre.

Az etnográfiai adatok és interjúrészletek részletes idézésével Willisnek az a célja, hogy a társadalmi viszonyok újratermelődésének makrofolyamatait életszerűvé tegye, azok működését a gyakorlat szintjén tárja föl. Az iskolai kultúra és az üzemi kultúra közötti hasonlóságokat és különbségeket a skacok munkába állásának nyomkövetése révén tárja föl. A skacok iskolaellenes kultúrájának számos eleme közvetlenül hozzájárul ahhoz, hogy a domináns, középosztálybeli kultúra szemében alacsony presztízsű állásokhoz jutnak. A férfias, fizikai erő idealizálása a fizikai munkát magasabbra értékeli a szellemivel szemben, az iskola által kínált tudás lenézése a szakképzettség megszerzését is nehezíti teszi, nemcsak a továbbtanulást, de a testi erőből táplálkozó autonómia képzetre építkezve a jövőre is optimistábban tekintenek a skacok, mint az általuk megvetett, nonkonformista „tökök”. A skacok minél előbb ki akarnak kerülni az iskolából és munkába akarnak állni, de nem azért, mert szeretnek értelmetlen munkát végezni, hanem azért, mert szubkulturális identitásuk kiteljesítésének esélyét látják benne. A szellemi munka lenézése az iskolában az intézményi autoritással szembeni ellenállás része volt, a munkahelyen viszont problémát jelenthet az a fölforgató viselkedésmód, amelynek az iskolában még tere lehetett. Willis arról számol be, hogy a skacok közül többen is kénytelenek voltak rövid időn belül munkahelyet változtatni. Mivel a könyv első kiadása még a jóléti állam thatcheri leépítése előtt jelent meg, Willis azt még nem elemezheti, hogy az iparépítés során elbocsájtott szakképzetlen munkások tömege hogyan formálja át ezt a férfias, fizikai munkát idealizáló szubkultúrát.

Az „etnográfiai autoritás” megteremtése, az empiria meggyőző tálalása után Willis az adatok elemzésébe fog és részletesebben kifejti elméleti téziseit. Lényegében azt a paradoxont törekszik megmagyarázni, hogy a munkásosztály kultúrájában a fizikai munka egyszerre képes a szabadságot, a választást, az önmegvalósítást reprezentálni és ugyanakkor a munkaerő szolgáltatóit a kapitalista rendszerben kiszákmányolt és elnyomott státuszban tartani. Magyarozatában Willis a marxista társadalomelméleti paradigmán belül marad, de annak kritikai újragondolására hív fel. A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődését nem ideológiai manipulációk eredményének tekinti, hanem olyan komplex kulturális folyamatnak, melynek aktív alakítói az alárendelt szerepben maradók is. Willis tulajdonképpen azt állítja, hogy az „osztályharc” során létrejövő munkáskultúra elősegíti ugyan a kapitalista rendszert gyakorlati kritikával fölforgató ellenzéki szubkultúra megerősödését, de a kreativitás, éppen az így kialakuló kulturális formák inerciái miatt, megáll a szervezett politikai aktivitás fokozata előtt. A szervezett politikai aktivitás lehetőségét a munkásosztálybeli kultúra más sajátosságai: a férfisoviniszta szexizmus és az idegengyűlölő rasszizmus is csökkentik – illetve táptalajt adnak az olyan politikai mozgalmaknak, melyeknek nem a kapitalista rendszer kritikája a célja, hanem a bűnbakkeresés.

„A skacok” azért különösen fontos tanulmány, mert különböző diszciplináris irányza-

tokban, kritikai elméleti hagyományokban és tematikus szövegkörnyezetekben is termékenyen elhelyezhető. A kulturális formák fogalmának bevezetése és az etnográfiai módszer alkalmazása lehetőséget ad nemcsak arra, hogy Willis munkáját a kritikai kultúrakutatás tematikus és elméleti hagyományában értelmezzük, hanem arra is, hogy összevessük a kulturális antropológia kultúrafogalmával és módszertanával. Míg Willis terepválasztása politikai elkötelezettségéről árulkodik, a kulturális antropológiában egészen az elmúlt évtizedekig többnyire személyes érdeklődésen, egy adott elméleti iskolához igazodáson vagy a rendelkezésre álló anyagi forrásokon múlt az, hogy a világ mely szegletébe indultak el kutatni az antropológusok. Willis kultúrafogalma abban mindeképpen eltér az antropológusok klasszikus kultúra-konceptiójától, hogy a kultúrát nem magában való, totális entitásként fogja föl, hanem a társadalmi viszonyok rendszerében értelmezhető, a mindennapi élet gyakorlatára során kitermelődő osztálykultúráként

---

A gazdasági tőke materiálisabb és durvább működését elfedik a kulturális tőke demokratikusabbnak tűnő mechanizmusai, melyek azonban a szimbolikus manipuláció eszközével a társadalom uralkodó csoportjai érdekében rangsorolják a képességeket és képzettségeket. Willis e látleleteket azzal egészíti ki, hogy a hammertowni skacok mindezt pontosan tudják, és éppen ezért szállnak szembe az elméletileg az ő érdekükben is kialakított oktatási rendszerrel. Mindeközben létrehozzák az ellenállás egy sajátos szubkultúráját is: ebben az értelemben Willis kulturális újratermelésről is beszél.

---

vagy szubkultúráként – és ilyen értelemben szemlélete rokonítható Bourdieu-ével.

A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése a másik nagy téma, mely Willis munkáját Bourdieu-é mellé állítja. Willis tulajdonképpen megerősíti Bourdieu és Passeron megállapítását, miszerint az intézményesített oktatás és szakképzés elsősorban nem az általános műveltségi szint emelését és a technikai haladás fölgyorsulását segíti elő, hanem a társadalmi osztálytagolódás fönntartását. A vizsgáztatási rendszerben ugyanis az állítólagosan érdem szerinti megítélés a domináns osztály kulturális normáinak reprodukálását álcázza: a gazdasági tőke materiálisabb és durvább működését elfedik a kulturális tőke demokratikusabbnak tűnő mechanizmusai, melyek azonban a szimbolikus manipuláció eszközével a társadalom uralkodó csoportjai érdekében rangsorolják a képességeket és képzettségeket. Willis e látleleteket azzal egészíti ki, hogy a hammertowni skacok mindezt pontosan tudják, és éppen ezért szállnak szembe az elméletileg az ő érdekükben is kialakított oktatási rendszerrel. Mindeközben létrehozzák az ellenállás egy sajátos szubkultúráját is: ebben az értelemben

ben Willis kulturális újratermelésről is beszél.

Ezzel elérkeztünk a harmadik kontextushoz, amelyben a „A skacok” hasznosan vethető össze más tanulmányokkal: ez pedig a szubkultúrák viszonya a domináns kultúrához. A szubkultúrák, a kritikai kultúrakutatás megközelítésében, nem kulturális alrendszerek, nem kis csoportok öntörvényű kulturális miliói, hanem a kulturális főáramhoz, a normatív kánonhoz, a polgári középosztályhoz való viszonyukban értelmezhető alternatív, kritikai, fölforgató kultúrák. Léteznek stílussal politizáló és a politikai stílus megváltoztatására törekvő szubkultúrák, olyanok, amelyek a kapitalizmus rendszerét bírálják (egyes alternatív szubkultúrák) és amelyek éppen abból táplálkoznak (bizonyos fogyasztói szubkultúrák), vannak olyanok is, amelyek fokozatosan beépülnek a főáramba és amelyek mindvégig kulturális margináliák maradnak. A szubkultúrák változatossága, Willis szóhasználatával élve, az elkülönböződés elterjedését, szinte normává válását eredményezte:

a multikulturalizmus világában ma már szinte nincs olyan érdeklődés, amelyet ne lehetne szubkulturális formában érvényesíteni. Willis könyve, miként a kritikai kultúrakutatás más, szubkulturálkkal foglalkozó munkái is (például *Dick Hebdige* írásai), lehetőséget kínálnak annak a folyamatnak a nyomkövetésére is, amelyben a domináns kultúra megkérdőjelezése szinte a kulturális főáram elterjedt gyakorlatává vált és a kritika iróniává szelídült.

Végül, de semmiképpen sem utolsósorban érdemes arra is föl hívni a figyelmet, hogy „A skacok” egy alapvetően férfias szubkultúra rokonszenvező, de kritikus leírását adja. Willis munkája éppen ezért lett a társadalmi nemek történeti és kulturális alakváltozásával foglalkozó tanulmányok (a gender studies) egyik leggyakrabban hivatkozott kutatása, illetve az utóbbi években világszerte divatosá vált maszkulinitás-tanulmányok (a „férfiológia”) egyik legkorábbi alapműve. Paul Willis mára klasszikussá vált munkájának magyar kiadása meggyőződésem szerint nemcsak az oktatásszociológia, az ifjúságszociológia és a férfiológia szakterületének művelői számára lesz elengedhetetlenül fontos olvasmány, hanem a kulturális antropológia és a kritikai kultúrakutatás elméleti hagyományait, illetve a kvalitatív társadalomkutatás különböző módszereit megismerni vágyó egyetemi hallgatóknak és fiatal kutatóknak is.

Paul WILLIS: *A skacok (Iskolai ellenkultúra és munkás-kultúra)*. Új Mandátum Könyvkiadó és Max Weber Alapítvány, Bp, 2000.

Vörös Miklós

Anyanyelv – szaknyelv

Az élet sok területén – a műszaki, tudományos, diplomáciai szférában – erős „egynyelvűsödési” irányzat figyelhető meg, mivel az nagymértékben megkönnyíti az egyetemes érintkezést: ez a nyelv az angol. A folyamat kihat a nemzeti (helyi) nyelvekre a behatoló idegen szavak és idegen mondatszerkezetek formájában.

Vajon romlása-e ez a nyelvnek vagy gazdagodása, vagy közömbös? Lehet-e, kell-e ezzel szemben fellépni? Lehet-e, kell-e a nyelv alakulását befolyásolni a „helyi” (nemzeti) nyelvnek az idegen hatásokkal szemben való védekezésével (magyarosítás, nyelvművelés)? Ezeket a kérdéseket teszi fel *Ritoók Zsigmond* „A magyar nyelv az informatika világában” című könyv előszavában.

A viták folynak, olykor szenvedélyesen is. Egy ilyen vita fóruma volt a Magyar Tudományos Akadémián még 1997. június 30-án rendezett „Tudomány és magyar nyelv” című konferencia. E kötet részben az itt elhangzott előadásokra építkezve tájékoztat a legvitatottabb kérdésekről, felmutatva bizonyos lehetőségeket, esetleg veszélyeket is.

A három fejezetre osztott könyv első részében a természettudósok látószögéből vizsgálja a nyelv, anyanyelv, nemzeti nyelv állapotát a tudomány világában. Két érdekes tanulmányt olvashatunk ebben a részben, az egyiket *Michelberger Pál*, a másikat pedig *Marx György* tollából. Ha az egységes tudományos nyelv egyúttal egyetlen tudományos nyelvet enged meg, akkor az ettől eltérő nemzeti nyelvek elszegényednek. Megszűnik a nemzeti nyelvű tudományos irodalom, szűkül a tudományos ismeretterjesztő irodalom, leépül az alapfokú és gyengül a középfokú oktatás. A nemzeti nyelvek szókincse a tudományos kifejezések eltűnése miatt zsugorodik. A nemzeti nyelv további erőzóját a tudományos nyelv kiesése után a hivatali nyelv elangolosodása, majd a szakmai nyelvek eltű-